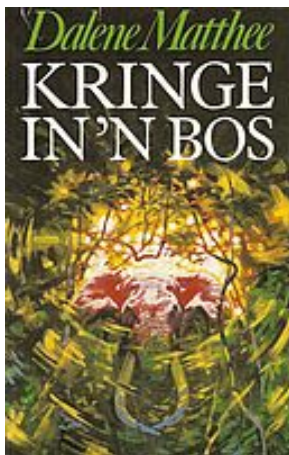

LITERAIR FRAGMENT

Kringe in 'n bos van Dalene Matthee (1938-2005)

Dalene Matthee werd geboren als Dalena Scott als middelste van vijf kinderen. Zij groeide op in de West-Kaap. Als kind had zij al een enorme leeshonger. Dalene leerde ook al jong pianospelen. Op haar achttiende trouwde Dalene met schoolvriend Larius Matthee, met wie ze drie dochters kreeg: Amanda, Toni en Hilary. Zij studeerde af als docent piano en gaf jarenlang piano- en gitaarles. Ze begon met het schrijven en publiceren van kinderverhalen om het gezinsinkomen aan te vullen. Later kwamen daar ook korte verhalen en toneelstukken bij.

Als schrijfster werd ze vooral bekend met haar vier 'bosromans'. Ze woonde in een bosrijke omgeving en deed onderzoek naar de bomen, het leven van de bosarbeiders en de olifanten die in vroeger jaren in grote hoeveelheden de bossen bevolkten en die bijna verdwenen waren. Ze las over de schrijnende standsverschillen tussen bosarbeiders en Engelse dorpsbewoners en houthandelaars. Het lot van de bijna vergeten bosarbeiders greep haar zo aan dat ze besloot om het verhaal van het bos op te schrijven. De eerste bosroman *Kringe in 'n bos*, geschreven in het Afrikaans, werd een groot succes. Het boek werd vertaald in het Nederlands, Engels, Fins, Frans, Hebreeuws, IJslands, Italiaans, Noors, Portugees, Spaans en Zweeds.

Bron: Wikipedia

Op de volgende bladzijden vind je drie fragmenten uit *Kringe in 'n bos*.
Meer informatie over het boek en de schrijfster is te vinden op de website
<https://www.dalenematthee.co.za/af/boeke/bosboeke/kringe-in-n-bos/>

Opdracht: Lees de samenvatting van het boek hieronder. Probeer vervolgens de fragmenten te begrijpen. Vertel wat je gelezen hebt.

INHOUD

Saul Barnard is houthakker in het Knysnabos en dat houdt in: arm en ongeschoold blijven en voor altijd een slaaf zijn van de Engelsen. Saul staat daarom op het punt zijn geboorteland te verlaten, maar wanneer hij hoort dat er jacht gemaakt wordt op Oupoot de leider van de woudolifanten verandert hij van gedachten. Hij vindt dat als Oupoot gedood moet worden, hij dat moet doen; want het moet met respect gebeuren. Wanneer Saul dieper en dieper het woud intrekt, wordt hem hoe langer hoe duidelijker dat Oupoot hem om de een of andere reden het woud in lokt...

LITERAIR FRAGMENT

Kringe in 'n bos van Dalene Matthee (1938-2005)

Hoofstuk 1:

Kort ná sonop is hy aan die rand van die Bos en hy kry die karige plankgeboutjie sonder veel gesoek. Hy klop en wag. Die ou bruinman wat kom oopmaak, skrik en staar hom ontsteld aan.

"Baas Saul?"

"Ek kom leen die geweer, Maska."

"Die geweer?" vra die oue agterdogtig. "Om wat te maak?"

"Ek het besluit dat Terblans nie Oupoot sal skiet nie. As iemand dit dan moet doen, sal dit ek wees." Iets soos paniek maak ou Maska se klein swart ogies wild. "Jy? Jý gaan hom skiet?"

"Ja."

"Nee!" Dis 'n smeking om genade; hy steek sy hande voor hom uit en skud sy kop.

"Nie jy nie. Asseblief, baas Saul ..." "Leen my die geweer." "Maar ek het net twee koeëls!" skiet hoop die ou man binne. "En niemand in hierdie bos sal vir jou 'n enkele koeël bysit nie, hulle sal jou nie help nie, baas Saul."

"Twee koeëls is genoeg. Het jy kruit?"

"Dit lyk vir my die rykmanslewe het jou kop saf gemaak!" ruk ou Maska hom skielik op. "Lyk vir my jy vergeet lat Oupoot Oupootis! Lat al die slim van al die olifante ..." Hy bly stil en staan vir 'n oomblik verbyster.

[...]

Hoofstuk 2:

Vandat hy kan onthou, is Oupoot die mees gevreesde olifant in die Bos. Geen houtkapper het sonder respek van hom gepraat of sy spoor gekry en nie onmiddellik gekyk watter kant die wind waai nie.

Hy was veertien toe hy Oupoot vir die eerste keer gesien het. Baie dinge het met hom gebeur toe hy veertien geword het...

Die godsiekte het twee maande voor sy verjaardag deur die Bos getrek: masels, kinkhoes en plek-plek waterpokke. Magdalena moes eerste gaan lê. Toe Sara inval, het hul ma ook siek

geword. Masels. Hy en sy pa en Jozef en ou Anneries het ver van die huis af kalanders vir dwarslêers gewerk en van niks geweet nie.

Tant Martjie van oom Martiens Botha, wat ook by Groot Eiland huisgemaak het, het ou Maska gestuur om hulle te soek. As jy die Bos ken en weet in watter rigting om te soek, kan jy soek, so nie moet jy wegbly uit hom. Mens hoor 'n byl se kap diep Bos in en ou Maska het hulle die derde dag gekry. Oom Gert Oog-hulle het 'n paar myl huiskant van hulle gekap en hom gesê waar hulle is.

Hulle het die vuur doodgegooi en dadelik huis toe begin stap. Ses ure se harde stap. Toe die sewester vir middernag sit, het hulle Groot Eiland se oopte binnegeloop.

[...]

Hoofstuk 18:

Hy hoor die skoot aan die bopunt van die Streepbos en dit voel of die skoot sy eie lyf tref. Amper onmiddellik na die knal dreun dit deur die bos van die uittrompetter van 'n olifant se pyn. Harder en harder en harder totdat die bloed in Saul wil vrys en die tweede skoot godsgenadiglik die verskriklike angsbasuin tot stilte ruk.

“God, hulle het Oupoot geskiet!”

Nie 'n voël roep nie – nie 'n tak se kraak nie – niks. Dis asof die bos in bo-aardse stilte sy skok uitgalm. Na 'n ruk begin 'n enkele loerie kok-kok-kok soos een wat tydsaam huil.

Instink laat Saul elke kraak van 'n tak hoor, die rigting van die wind dophou, die stilswye van die loeries opmerk. Sy hande is koud om die kwartponder en dit voel of sy hele lyf vanuit sy ingewande bewe. Hy swaai regs die rugtes in en verhard hom vir dit wat hy weet daar wag. Honderd tree verder hoor hy stemme wes van hom en loop daarop af. Oomblikke later beurt hy die laaste onderbosskeiding weg en voel sy lyf skielik verstyf.

Die olifant lê rugkant na hom toe, 'n entjie laer af teen die skuinste, soos 'n groot grys rots.

“Here, as daar ooit 'n olifant waardig moes sterf, was dit hierdie een. Nie so nie. Nie só verneder nie, maar diep in die boskloof op sy bestemde tyd.”

Hy hoor die stemme anderkant die olifant. Sy hande kramp om die kwartponder, sy voete begin vinnig oor die oopgegleete varings trap om kopkant om te kom. Hy kyk op. Drie delwers staan saamgebondel, gewere oor die skouers. Hy herken die voorste een: Stopforth.

“Vuilgoed!” skree hy verwoed en lig die kwartponder totdat die loop tussen sy oë en Stopforth se lyf lê.

“Don't shoot! Don't shoot!”

“Vuilgoed!”

“Dis my olifant! Die ivoor is myne!”

Saul trek die sneller met sy hele lyf, met elke greintjie haat en woede in hom. Die voëls swerm verward uit die onderbos. Stopforth se lyf is ’n vlugtende sliert.

Die geur van gekneusde boskruie hang in die lug; die wind suis liggies deur die Bos en word weer stil.

Toe Saul na die olifant draai, is hy soos ’n man bevange van pyn.

“Oupoot.”

Met dié dat sy hand uitgaan om hom aan te raak, breek ’n leeftyd se liefde vir die dier uit hom los en weemoed kom oor hom soos ’n donker wolk.

“Hoekom? Hoekom, Here, hoekom?”

Oupoot. Droom-olifant van sy kindertyd. Oupoot. Die mees gevreesde een. Boskoning. En hy, Saul Barnard, raak aan hom. Die onaanraakbare het tasbaar geword. Hy voel die dik, skurwe vel oor die yslike kop span. Saul tas oor die koue, lewelose oog en die stekelrige ooghare prik die sagte binnekant van sy hand. Sy hand bly al langs die lewelose slurp af en vee die grond van die sagte, vlesige punt af. Die onderste tand is halfpad in die bosvloer ingeploeg, die boonste een is ’n geel-wit ivoorboog. Trane stroom oor sy wange.

“Was daar ooit ’n mooier maaksel geskep? Was daar ooit ’n mooier maaksel deur die mens se wil vernietig?”

Die onderbos kraak onder sy voete terwyl hy om en om die lewelose dier loop en die droefheid so groot in hom word dat dit sy besef van tyd en werklikheid verswelg.

LITERAIRE FRAGMENTEN

in verschillende variëteiten van het Afrikaans

Inleiding

In deze lessenreeks is op vlak van taal de meeste aandacht gegaan naar wat Algemeen Afrikaans wordt genoemd. Deze vorm van Afrikaans komt het meest voor en wordt door Afrikaanstaligen als neutraal beschouwd. Het is dan ook de variëteit die meestal te lezen en te horen valt in de belangrijkste hedendaagse media.

Er bestaan echter, net zoals in het Nederlands, verschillende variëteiten van het Afrikaans. Historisch gezien kunnen we drie variëteiten van het Afrikaans onderscheiden. Elk van die variëteiten kan ook nog onderverdeeld worden in verschillende subcategorieën.

De drie hoofdvariëteiten van het Afrikaans zijn:

- **het Oostgrens-Afrikaans:** Dit is de variëteit van Afrikaans die voornamelijk door witte sprekers in de landelijke gebieden wordt gesproken. Dit is ook de variëteit die de meeste kenmerken van het Algemeen Afrikaans vertoont en die het meest gebruikt wordt in de belangrijkste media.
- **het Kaaps-Afrikaans:** Deze variëteit wordt hoofdzakelijk in de West-Kaap gesproken door mensen met een gemengde achtergrond. Deze variëteit heeft haar wortels in het taalgebruik van slaven die in de koloniale tijd uit Oost-Indië geïmporteerd werden. In deze variëteit is dan ook nog steeds een sterke Maleis-Portugese invloed zichtbaar.
- **het Oranjerivier-Afrikaans** (steeds vaker: **Gariiep-Afrikaans**): Deze variëteit van het Afrikaans wordt voornamelijk gesproken door mensen met een gemengde achtergrond in de provincie Noord-Kaap, in het zuiden van Namibië, in delen van de provincie Noord-West en in Gauteng. Deze variëteit is historisch gezien verbonden met de Khoi, de inheemse bewoners van Zuid-Afrika.

Hoewel in de Afrikaanse media het vaakst Algemeen Afrikaans gebruikt wordt, bestaat er een sterke traditie om literatuur te schrijven en te publiceren in de verschillende variëteiten van de taal. Hieronder geven we daar een aantal voorbeelden van.

1. Het Oostgrens-Afrikaans

Deze variëteit van het Afrikaans wijkt niet veel af van het Algemeen Afrikaans. De grammatica die we eerder hebben behandeld geldt dan ook volledig voor deze variëteit. We beginnen met een heel bekend gedicht, 'Ma', geschreven door Antjie Krog (°1952) in haar tienerjaren. Thema's die steeds terugkeren in Krogs werk zijn haar verbondenheid met haar vaderland en de worsteling met de ongelijkheid in Zuid-Afrika, het vrouw-zijn, het moederschap en ouder worden.

Beluister het gedicht 'Ma' hier: https://www.youtube.com/watch?v=74R6Z_b53mY

Ma

Ma, ek skryf vir jou 'n gedig
sonder fênsie leestekens
sonder woorde wat rym

sonder bywoorde
net sommer
'n kaalvoet gedig -

want jy maak my groot
in jou krom klein handjies
jy beitel my met jou swart oë
en spits woorde
jy draai jou leiklipkop
jy lag en breek my tente op
maar jy offer my elke aand
vir jou Here God.
jou moesie-oor is my enigste telefoon
jou huis my enigste bybel
jou naam my breekwater teen die lewe

ek is so jammer mamma
dat ek nie is
wat ek graag vir jou wil wees nie.

Uit: Dogter van Jefta, 1970

Foto: Antjie Krog op Wikipedia

Opdracht: bespreek met elkaar.

Hoe beschrijft de dichteres de relatie met haar moeder?
Welke vergelijkingen maakt ze?
Wat vindt ze jammer?

Hieronder volgt een fragment uit een interview met Antjie Krog (2002). Welke (cultuur)verschillen tussen Nederland en Zuid-Afrika noemt ze?

‘Ik kom regelmatig in Nederland, minstens één keer per jaar. In elk geval als er een boek van mij wordt gepresenteerd. Mijn Nederlandse vrienden komen gelukkig dikwijls naar Kaapstad. Mijn eerste bezoek was nog in de jaren tachtig, tijdens de dagen van apartheid. Ik had al die ideeën en fantasieën: als ik in Nederland land, ja, dan weet ik: hier hoor ik thuis. Maar ik voelde onmiddellijk een totale vervreemding met het landschap. Het contrast was enorm.

We kochten een krant. Het opschrift luidde: “Homoseksuele mannen eisen hun recht in bejaardentehuis”. En ik dacht: wat een vrijheid! Ten eerste dat je kan zeggen dat je homoseksueel bent, en daar bovenop nog eens je rechten kunnen eisen in het bejaardentehuis! De volgende ochtend, toen we koffie dronken op een terras, besepte ik: *dis glad nie my mense nie*. Ze zijn te vriendelijk, te fit, te effectief, te ironisch, ze zijn alles wat Afrikaners niet zijn. Het prioriteitsverschil is zó groot. Alles is er zo blasé: na een week of twee moest ik echt m'n agressie in toom houden. Na 1994 besepte ik: heel Nederland ruikt naar bevoorrechting. Ook al hebben wij in Zuid-Afrika gelijke rechten, nooit zal het leven zijn zoals in Nederland.’

Krog zoekt naar een beter woord om te beschrijven hoe ze zich voelde. Is de Nederlandse leefwijze een luxe, of is het een manier van leven die eigenlijk voor iedereen zou moeten gelden? ‘Je kunt ook een teveel hebben aan alles,’ zegt ze aarzelend. ‘Maar, óók sinds 1994, met een andere ambassadeur, en een betere perceptie van Zuid-Afrika en Afrikaners onder Nederlanders, is een bezoek aan Nederland altijd weer verrijkend. En dat geldt net zo goed andersom. Er is nu een gebalanceerde interactie.’

Uit: ‘Een orgel in Afrika. Een gesprek met Antjie Krog’ in het tijdschrift Awater, 2002, door Alfred Schaffer

Daar's 'n vis in die punch

Het volgende fragment komt uit de jeugdromen ‘Daar's 'n vis in die punch’ (2002), geschreven door Jackie Nagtegaal (*1984). Hoewel de roman in het Oostgrens-Afrikaans geschreven is, zijn er ook veel kenmerken van tienertaal in verwerkt: veel informele en van oorsprong Engelse woorden. Kun je ze vinden?

Ek gaan trek aan. My leer cowboy-broek wat ek in Brasilië gekoop het. Ek was verlede jaar soontoe saam met my ma. My top met spaghetti straps en 'n print van 'n weird swart-en-wit gesig. Die top het ek nou die dag in Rosebank gekoop toe ek vir een van my pals gaan kuier het wat pas uit rehab was. Heroïen. Dit was sy derde keer. Third time lucky, of so hoop ons almal maar.

Ek weet ek lyk goed. My silwer oorbelle, my silwer armband en my bruin maag. Nice gegrimeer. My lippe so bruin-beige, Cleopatra-eyeliner en my hare in 'n stywe pony. En natuurlik my baksteenskoene, sulke bruin boots.

Daar is 'n vaste ritueel wat uitgaan betref. Baie subtiel, maar die wonderlikste is dat almal jou judge op die manier hoe jy binnekom. Die grand entrance. Baie soos werksonderhoude. Impressions word binne die eerste dertig sekondes gevorm. Jy moet saam met die regte mense inkom. Op die regte pas stap. Dit gaan hier oor survival [...]

Anyway, jy betaal die entrance fee. Jy moet baie bored lyk terwyl die retro meisie jou kleingeld bymekaarskraap. Dan, as jy instap, moet jy rustig stap. Jou heupe moet swaai, maar nie te veel nie. Dit moet lyk asof jy van so 'n great plek afkom dat jy nie eintlik hier wil wees nie, want jy't al plekke gesien wat soveel cooler is. Dan stap jy bar toe en koop 'n drink. Daarna gaan sit jy êrens rustig en rook terwyl jy die scene haarfyn bestudeer. Wie is daar. Wie is nie. Jy som op hoe die aand gaan wees.

As jy my vra, kan ek jou nie se hoekom mens so baie uitgaan nie, want dis eintlik vreeslik boring. Soos 'n movie wat jy al dertig keer gesien het en dan neem jy hom maar weer uit. En daar is altyd een club waarheen almal gaan. Die club word die hit en dan oor so drie maande sterf sy glorie en 'n ander club kry 'n beurt. Ek weet self nie hoe dit werk nie, dis freaky.

Uit: Daar's 'n vis in die punch, Jackie Nagtegaal, 2002 (p. 30-31)

Foto: Jackie Nagtegaal op ResearchGate

2. Het Kaaps-Afrikaans

Dr. Michael le Cordeur, voorzitter van de Afrikaanse Taalraad, noemt in een artikel in het populaire tijdschrift *Huisgenoot* (2016) de volgende typische kenmerken van het Kaaps-Afrikaans :

- De nog steeds zichtbare invloed van het Maleis. Woorden die met een *j*- beginnen, worden vaak uitgesproken als *dj*-, bijvoorbeeld *djy* in plaats van *jij* en *djou* in plaats van *jou*.
- De *ge*- als element van de verleden tijd wordt gecombineerd met Engelstalige woorden, bijvoorbeeld *gestrike* in plaats van *gestaak* (Afrikaans) of *went on strike* (Engels) of *gechanged* in plaats van *verander* (Afrikaans) of *changed* (Engels).
- Vaak wordt de medeklinker aan het einde van een woord weggelaten, bijvoorbeeld *vi'* in plaats van *vir*, *see'* in plaats van *seer* en *ma'* in plaats van *maar*.
- Bezittelijke constructies worden verbogen, bijvoorbeeld *onse mense* en *onse taal* in plaats van *ons mense* en *ons taal*.
- Engelse woorden worden gebruikt alsof het Afrikaanse woorden zijn, bijvoorbeeld "*Check jou later!*" in plaats van "*Sien jou later!*" Zeker in spreektaal vindt vaak zogenaamde codewisseling plaats (het verwisselen van Afrikaans en Engels, en vice versa).
- Assimilatie (de gehele of gedeeltelijke gelijkwording van een medeklinker aan een andere medeklinker) komt heel vaak voor, bijvoorbeeld *ammal* in plaats van *almal* en *kinners* in plaats van *kinders*.
- Klinkers worden vaak ontrond, bijvoorbeeld *hys* in plaats van *huis* en *lyster* in plaats van *luister*.
- Klinkers hebben een wisselende lengte, bijvoorbeeld *lat* in plaats van *laat* en *gat* in plaats van *gaat*.

Probeer deze kenmerken terug te vinden in het onderstaande tekstfragment.

Dit eerste tekstfragment in de Kaaps-Afrikaanse variëteit betreft een vertaling van een paar Bijbelverzen (Mattheus 13:1-9, 18-21) door Olivia M. Coutzee (2019). Vergeleken met de Bijbelvertaling in het Algemeen Afrikaans (2020) - en zelfs met de Nederlandstalige Bijbelvertaling - springen een aantal typische kenmerken van het Kaaps-Afrikaans in het oog.

Die Bybel in Kaaps: die gelykenis van die saaiër

Daai selle dag het Jesus uit die huis uit gegán en Hy't langs die sieë gat sit om die mense te lee. ² Die mense het soe baie geraak om hom dat hy later in 'n bootjie gan sit het, terwyl die mense voo hom op die strand gestaan het. ³ Hy't vi hulle baie dinge in gelykenisse vetel, en Hy't gesê, "n Boer het uit gegán om sy saadjies te saai. ⁴ Soes hy sy saadjies gesaai het, het som van die saadjies in die paadjie geval en die voëls het gekô en dit opgevriet. ⁵ Som van die saadjies het op klipperige grond geval, waa daa nie baie grond wassie. Die saadjie het gou opgespring, wan die grond wassie diepie. ⁶ Maa toe die son op kom, was dit te warm en die son het die klein plantjies

gebrand, en hulle velep geraak wan hulle hettie wortels gehattie. ⁷ Die anner saadjies het tussen die dorings geval, maa die dorings het groot geraak en hulle het die plantjies dood gewurg. ⁸ En die anner saadjies het op vrugbare grond geval, en dit het mooi gegroei, die een plant het 100 kee meer gegie as die een saadjie wat geplant was, 'n anner plant het 60 kee meer gegie as die saadjie wat geplant was, en 'n anner plant het 30 kee meer gegie as die saadjie gegee geplant was. ⁹ Wie ore het lat hulle hoo.”

[...]

¹⁸ Dis hoekô julle moet luiste en vestaan wat die gelykenis betieken, ¹⁹ As daa ienige een die boodskap van die koninkryk hoo en dittie vestaanie, dat kê die bose een en steel wat in hulle harte gesaai was. Die is die saadjie wat gesaai was op die paadjie.

²⁰ Die saadjie wat op die klipperige grond geval het vewys na iemand wat die boodskap hoo en dit met blydschap ontvang. ²¹ Maa omdat hulle nie wortels hettie, hou hulle net uit vir 'n kê tydjie. Hulle hoo en gloe die boodskap maa wanner mense hulle vestoot en hulle beginte kry swaa dan hou hulle op gloe. ²² Die saadjie wat tussen die dorings geval het vewys na iemand wat die boodskap hoo, maa hy's gewarried oo wêrelds dinge en hoe ryk hy kan wôt. Dis hoekô die boodskap nie sy liewe kan changie soes die saadjie wat vrugte dra nie.

²³ Maa die saadjie wat op die vrugbare grond val vewys na iemand wat die boodskap hoo en dit vestaan. Dis die een wat se liewe deu die boodskap veanner wôt, soes die saadjie wat baie plante gie, by som mense gie dit 100 plante meer as die saadjie wat gesaai was, by som mense gie dit 60 plante meer as die saadjie wat gesaai was, en by som mense gie dit 30 plante meer as die saadjie wat gesaai was.”

Uit: Die Bybel in Kaaps (Matteus 13:1-9, 18-21), Olivia M. Coetzee, 2019

Het tweede voorbeeld van Kaaps-Afrikaans is een gedicht van Ronelda Kamfer (°1981), getiteld 'Klein Cardo'. Dit gedicht gaat over een zevenjarig jongetje dat gedood is doordat een verdwaalde kogel hem trof tijdens een vuurgevecht tussen een paar bendes op de Kaapse Vlakte (een gebied in de buurt van Kaapstad, waar tijdens de apartheidperiode de zwarte en gekleurde bevolking verplicht moest wonen.)

Lees het gedicht en bekijk dan de animatiefilm 'Klein Cardo' op YouTube, waarin de dichteres het gedicht voorleest: <https://youtu.be/Q2JDkeUSuMs>

Klein Cardo

vir Alfonso Cloete en Velencia Farmer

*They say it's the white man I should fear, but it's my own kind
doing all the killing here. (Tupac Amaru Shakur)*

Cardo was gebore
maar niemand het hom verwag nie
sy ma was sestien
en sy pa gemeenskapsbouer vannie jaar
sy ouma was 'n cashier
en sy stiefoupa het gedrink virrie pyn

Cardo was 'n mooi klong
met 'n donker vel en ligte oë
mooi genoeg om Engels te praat
hy't gehou van drie stokkies
en vrottie eier innie pad speel
Tietie Gawa vannie mobile het gesê
Cardo was 'n engelkind

Die aand voor Cardo se eerste dag
op grootskool
het die Schoolboys klappers innie pad geskiet
Cardo het by die venster uitgeloer
die koeël het in sy keel gaan sit
sy ma hettie gehuil nie

die politicians het 'n boompie geplant
en die Kaapse Dokter* het hom uitgepluk
en gegooi waar die res
vannie Kaap se drome lê –

oppie vlaktes

Uit: *Noudat slapende honde, Ronelda Kamfer, 2008*

* Kaapse Dokter = de wind

Opdracht:

Probeer het leven op de Kaapse Vlakte te beschrijven, gebruikmakend van de informatie die dit gedicht biedt. (Gebruik eventueel het internet voor aanvullende informatie.)

3. Het Oranjerivier-Afrikaans (Gariep-Afrikaans)

Waar het Kaaps-Afrikaans duidelijke wortels heeft in het taalgebruik van slaven die in de koloniale tijd uit Oost-Indië geïmporteerd werden, is de invloed van het Khoikhoi (de taal van de Khoi) duidelijk aanwezig in de Gariep-Afrikaanse variëteit.

De Zuid-Afrikaanse taalkundige Prof. Elvis Saal noemt in een artikel op de website *Litnet* (2019) enkele typische kenmerken van het Gariep-Afrikaans:

- Het enkelvoud wordt gebruikt op de plaats van de meervoudsvorm, bijvoorbeeld *'n klomp kind* in plaats van *'n klomp kinders* en *"perd was nooit hier volop"* in plaats van *"perde was nooit hier volop"*.
- Meervoudsvormen en verkleinwoorden kunnen dubbel gebruikt worden, bijvoorbeeld *kinderse* in plaats van *kinders*, *ouerse* in plaats van *ouers* en *boompjetjie* in plaats van *boompie* en *huisietjie* in plaats van *huisie*.
- Attributieve adjektieven (bijvoeglijke naamwoorden die iets zeggen over een direct volgend of voorafgaand zelfstandig naamwoord) worden in onverbogen vorm gebruikt, bijvoorbeeld *vroe jare* in plaats van *vroeë jare* en *sleg ô* in plaats van *slegte oë*.
- Het bezittelijk voornaamwoord wordt gebruikt in combinatie met *se*, bijvoorbeeld *sy se man* in plaats van *haar man*.
- Het mannelijke voornaamwoord wordt gebruikt bij verwijzingen naar vrouwelijke referenties, bijvoorbeeld *"My vrou is nie hier nie, hy is in die Spoegrivier"* in plaats van *"My vrou is nie hier nie, sy is in die Spoegrivier"*.
- De lengte van de klinker kan wisselen, bijvoorbeeld *kjeners* in plaats van *kinders*, *hener* in plaats van *hinder*, *mak* in plaats van *maak* en *maan* in plaats van *man*.
- Vocaalreductie (klinker die zwakker klinkt) komt voor en de *e*-, *a*- of *o*- klank wordt als een [ə]-klank uitgesproken, bijvoorbeeld *grootminse* in plaats van *grootmense*, *sil in plaats van sal* en *resyntjebos* in plaats van *rosyntjebos*.
- De [h] wordt uitgesproken als [j], bijvoorbeeld *Onse Jirre* in plaats van *Onse Here*.

Voor meer informatie over typische kenmerken van het Gariep-Afrikaans zie het artikel '[Van 'brokwa' tot 'broodgoed' – op reis met Oranjerivierafrikaans \(Gariep-Afrikaans\)](#)' op *Litnet*.

Probeer een aantal van de typische Gariep-Afrikaanse kenmerken terug te vinden in het tekstfragment op de volgende bladzijde.

De eerste tekst die we behandelen is een fragment uit de jeugdroman 'Zita' (2006) van Anzil Kulsén. De schrijfster organiseert cursussen creatief schrijven, helpt leesclubs oprichten en moedigt mensen aan om zelf te gaan schrijven.

Foto: Anzil Kulsén op www.nb.co.za

Fragment uit 'Zita'

"Tsaag, jy lieg. Jy's meer aan't soek na 'n tjommie om jou te help jaarts vee." Sy sug.

"Ek het so baie verlang, ek vee sommer more die hele jaarts alleen!"

"So jy't dit darem oorleef, hè?" Toe hy na haar kyk, trek sy bolip so asof hy iets ruik wat stink.

Sy lag hard. "'T was nou ok'ie so lat 'n mens nou sal doodgaan nie. Die boere doen mos nou mar als anners as ons." Sy raak ernstig. "En met my agtergrond en hierie gevreet is'it ok nou nie juis een helse vakansie nie!"

Die vuurrook trek in patrone oor die riethuis se dak. Dit laat haar sommer vinniger aanstap. Roosterkoek. Dis al wat dit kan beteken. Antie Rina is besig om roosterkoek te braai.

"Nou hoe was'it rerig?" Rupert loer onderlangs na haar. "Darein 'n way orraait?"

"Ag ja. Ek begin dit nou gewoond raak." Sy trek haar neus op 'n plooi. "Die tjinner en onnies probeer seker ok maar op hulle way om my te maak inpas, maar sikke goed kom mos'ie oornag reg'ie. Dis maar vir ammal 'n aanpas- sing. Die skoolwerk ok net so. Die's mars, die se ek jou. Sommer beroerig!"

"Is mos nou seker so." Asof hy dit nou eers raaksien, vat hy haar sak van haar skouer af. "Mamme se my jou ma se jy het'ie eers 'n kamerraat nie. Hulle is seker bang jy gee af. "

"Ek weet'ie. En ek traak ok'ie." Sy trek haar skouers op.

Sy's nie eers lus om hom te vertel hoe't sy soos 'n hond gevoel toe sy gesê is om na 'n leë kamer te trek nie. Al die ander meisies het reeds hulle kamers gedeel en toe daar 'n nuwe boerkind by die koshuis intrek, moes sy na die onsmaaklike kamer op die grondvloer trek sodat die boerkind haar lekker sonskynkamer kon kry. "Ek kry meer geleer so op my eie. Ek moet hel hard werk om by te bly." Sy is bly toe hy die doringdraadhek oopstoot. Hierdie is nou ook nie hemel op aarde nie, maar hier kan sy minstens weer vryelik asemhaal. Nou en dan sal mense hulle nog verlekke in die feit dat sy so op 'n haar na haar koelie-pa lyk, maar dis eintlik al ou nuus in Kieriekroek. Sy is seker die enigste een wat nooit hierdie andersheid van haar en veral haar missing pa uit haar kop sal kan skuif nie. "Antie Mona, kom kyk!" Rupert steek sy voet voor haar in sodat sy amper vooroor val. "Korn kyk, onse koelie- tjind het gekom!"

Uit: 'Zita', Anzil Kulsén 2006 (p. 6-7)

Kun je in je eigen woorden vertellen waar dit fragment over gaat?

Het tweede voorbeeld van Gariep-Afrikaans betreft een gedicht van Lynthia Julius met de titel 'Vir Al Jarreau', uit haar debuutbundel *Uit die kroes* (2020).

Vir Al Jarreau

Allerliefste, ek stuur vir jou
'n please call me
want niemand sal 'n student wat broke is
blameer nie

my ma het selfmoord try pleeg
en 'n houer pille geword
nou maak die nikotien nie die duiwels stil nie
en wyn bring nie waarheid nader nie

en as jy bel stuur tog jou hande
en as jy kom bring tog jou hitte
nie jou mond nie
ek weet jou mond word stom oor goed wat breek is
bring jou arm en 'n been
jou bene dra my as my oë glas is

bel tog
kom tog

ek weet nie
ek weet nie
of sy orrait gaan wees nie
ooit weer godin sal wees nie
ek is bang.
ek is bang sy dood
ek is bang sy lewe en sy's dood

bel tog
kom tog

ek het nie airtime nie.

Uit: *Uit die kroes*, Lynthia Julius, 2020

Wat heeft de schrijfster nodig?

Welke gevoelens overvallen jou bij het lezen van dit gedicht?

Op YouTube staat een mooie reportage (24 minuten) waarin Lynthia Julius dit gedicht voorleest en vervolgens spreekt over thema's in haar werk en de betekenis van dit gedicht:

<https://youtu.be/T6-uk0kIDA0>